

Nu mærkede vi snart, at der kom flere penge til huse. Vi fik bedre kost, og kaffe var ikke så sjælden en vare mere. Senere fik vi en 2-værelses lejlighed. Et klædeskab, nyt bord og et par stole mere blev købt ind efterhånden. Og far havde det meget bedre - her skulle han kun arbejde fra kl. 6 morgen til kl. 6 aften med 1½ time middag, hvor han kom hjem for at spise, og hver lørdag kom han hjem med ugelønnen.

Arbejdet på fabrikken var kun børneleg ved siden af håndværken. En mand passede to maskiner, og hans arbejde bestod nærmest i at holde maskinerne i orden og se til, at vævningen foregik, som den skulle.

Her behøvedes ikke engang faguddannede folk, og fabrikken optog da også alt, hvad der fandtes af ledig arbejdskraft, ja mange opgav endog det fag, de ellers havde, og gik til fabrikken, fordi her var mere at tjene og kortere arbejdstid. Så kunne konerne endda få hjemmearbejde og børnene komme på fabrik.

Kort efter at vi var kommet til Horsens, kom jeg ud at tjene. Om forholdene hjemme ved jeg, at min mor arbejdede for fabrikken, hun spolede garn. Min søster gik på fabrikken til hun blev konfirmeret, og mine to yngre brødre tjente også en skilling ved at arbejde i spoleriet. Der var jo ingen, der brugte bydrengedengang, så den almindelige mening var, at de havde godt af at beskæftige sig med noget nyttigt i fritiden og så tjene penge endda. Det var jo let arbejde, de blev sat til.

3. © 28. oktober 1871: Læserbrev i 'Socialisten'

Til 'Socialistens' redaktion!

Jeg føler trang til at skrive et par linjer til Dem, da jeg nøje har fulgt bevægelsen igennem den sidste tid. Alle vegne, hvor jeg kommer, siger arbejderne, at man skal komme de afskedigede arbejdere til hjælp, men vi tør ikke for vores arbejdsgivere og heller ikke for vores værkførere, som ofte er langt værre end arbejdsgiverne - de er både slaviske og tyranniske.

Jeg er sikker på, at dersom en mand, der egnede sig til sådant et hverv, ville holde et folkemøde i Horsens i den hensigt at indsamle penge til de afskedigede folk, så ville det give et godt resultat.

Her fortælles en historie fra Crome og Goldschmidts fabrik, hvor d'herrer har lavet en brugs- og spareforening for deres slaver. Mod at vise et mærke får man ugen igennem sine varer, og hver lørdag betaler man for varerne. Nu sker der det, at en mand, der af sin løn kun råder over 20 mark om ugen til fødevarer, i ugens løb har taget på mærker for 28 mark.¹ Skal han nu sulte i næste uge? Det er ikke sjældent, at arbejdere med seks børn skal leve af fire mark om dagen, og så må de endda takke den nådige herre for det.

---

¹ Rigsdaler, mark og skilling: En rigsdaler var 6 mark, og en mark 96 skilling. Den nuværende krone-mønt blev først indført i 1873.

På bryggeriet blev i sommer næsten alle ansatte jaget bort, fordi de bad om at få dagløn om søndagen. De skulle nemlig arbejde alle ugens dage og natten med for fem rigsdaler om ugen.

Jeg hører fra troværdige folk, at bestyreren på Møllers Maskinfabrik snuser efter numre af 'Socialisten'. Bladet bliver betragtet som den rene gift.

Arbejdstilstanden i Horsens er som alle andre steder. Arbejderen, en sløvet nedbøjet træl, ryster, når hans herre peger efter porten, denne moderne slavepisk. Mange trøster sig med, at der er mange, som har det værre – og så tager de sig en snaps, og så slukker de sorgen. Der bliver også sørget for at holde uenighed og skinsyge vedlige imellem dem. Herrene giver skovture om sommeren og laver om på akkorden, når de synes, at arbejderen tjener for meget. Hav tålmodighed. Her er mange vanskeligheder, selv blandt arbejderne. Det gamle slavesind, den kære lænke, det kære hundehus – og så den kære herre, som har givet dem føden gennem så mange år. Uden hans hjælp var de jo ganske ulykkelige. Han driver jo kun sin fabrik for at give staklerne føde.

Venligst

'En arbejder'

4. © 2. november 1871: 'Horsens Avis' bringer et svar

Undertegnede arbejdere i Crome og Goldschmidts Fabrik ønsker at meddele følgende: Der er i bladet 'Socialisten' omtalt en historie om brugsforeningen her på fabrikken, som indsenderen intet kendskab har til.

Brugsforeningen er oprettet af arbejdere, og vi bestyrer den selv, kun har fabrikanterne velvilligt overladt os et lokale, hvor uddeling finder sted. Hvis denne handling er fordømmelig, er vi jo selv ansvarlig herfor.

Hvad titlen 'slaver' angår, så kender vi ingen sådanne. Vi er frie folk og bliver behandlet således af d'herrer Crome og Goldschmidt, der betragter enhver ærlig og skikkelig arbejder for lige så meget som nogen anden i samfundet.

Vi kender ingen, som ryster af angst, når de henvender sig til d'herrer. Nej tværtimod. Vi kan trygt henvende os til dem, ikke alene med sager, der angår arbejdet, men også med private sager.

At vi skulle være 'slaver', erklæres herved for en ondskabsløgn. Vi kan også meddele indsenderen, at vi på ingen måde har sympati for socialismen. Hvis nogen kommer og prædiker socialisme for os, så skal vi nok give ham den behandling, han fortjener. Vores skovtur, som forarger denne 'arbejder', er for os et tydeligt bevis på det gode forhold, der består mellem arbejdere, mestre og fabrikanter. Flere af byens agtværdige borgere, der har været med på skovturene, kan bevidne, hvad de med egne øjne så, at der er et hjerteligt forhold mellem os, og at der ikke hænger nogen slavepisk over vores hoveder.

D'herrer fabrikanter har ydermere ved flere lejligheder vist, at de har hjerte for fattige og trængende arbejdere. Hvis indsenderen nærrede en virkelig interesse for arbejderne og vidste, hvor meget godt vi får fra d'herrer fabrikanter, ville han sammen med os takke dem meget.

Til slut skal vi undertegnede med underskrift kun erklære, at vi i høj grad nærer afsky for bladet 'Socialisten' og for den måde, den bidrager til uro og oprør, hvor den i stedet for med ro og besindighed skulle stifte fred og virkelig velsignelse for arbejderne.

Horsens, den 2. november 1871 Underskrifter (292 arbejdere)

5. © 4. november 1871: 'Veje Amts Folkeblad' kommenterer

Det er ikke til at afgøre, om underskrifterne har indsendt indlægget uden, at de er blevet tilskyndet dertil af fabrikkens ejere, eller om det rygte taler sandt, der siger, at den ene af fabrikssejerne en dag lod hele maskineriet standse og kaldte alle arbejderne sammen i fabriksgården og spurgte dem, om de var tilfredse.

Meningerne om Crome og Goldschmidts Fabrik er meget delte i byen, navnlig med hensyn til arbejderens stilling. En god side har i det mindste denne fabrik. Den giver næsten alle arbejderne akkord, så arbejderne har altså løn i forhold til deres dygtighed og flid.

6. © 18. november 1871: 'Socialisten' svarer sine modstandere

Siden vor sidste beretning har hr. Geleff holdt møder i Vejle, Horsens og Skanderborg. Der er sket det samme som ved tidligere møder i Århus, Randers og Ålborg. Storbørgerne er mødt op og har givet ondt af sig. Aviserne har skyndt sig at meddele, at socialismen og dens forkæmpere har lidt nederlag. I virkeligheden har der været en livlig tilstrømning til den 'Internationale Arbejderforening'. Modstandernes indvendinger er ens og lige løgnagtige alle steder. De beskylder foreningen for at kæmpe for ægteskabets ophævelse, for religionens ophævelse, for oprør osv. Vores svar er stadig det samme: Det er uforskammet løgn. Vi står på lovlighedens grund og vil under ingen omstændigheder fjerne os derfra.

7. © 29. december 1871: 'Veje Amts Folkeblad' følger sagen op

Som læserne sikkert kan huske, erklærede 292 arbejdere på Crome og Goldschmidts Fabrik i november måned, at de var tilfredse med deres stilling på fabrikken. Til lige var der i erklæringen rettet en trussel mod 'Internationale'. Man skulle derfor tro, at der på fabrikken fandtes en høj grad af enighed mellem arbejderne og arbejdsgiverne. Alligevel er der sket det, at en stor del af arbejderne har indmeldt sig i 'Internationale'. Dette er imidlertid blevet taget ildt op af fabriksherrene. De har nemlig nu forlangt, at arbejderne skulle melde sig ud igen. Gjorde de det, ville de

få en lønforhøjelse på otte skilling daglig, ellers ville de blive afskediget. Man må håbe, at den gamle enighed og tilfredshed ikke vil blive forstyrret, men at arbejderne kan høste den første frugt af bevægelsen uden at det får uheldige følger for arbejdet.

8. © Læserbrev til 'Social-Demokraten', 1882

Hr. redaktør!

Den ærede redaktion anmodes om at optage dette arbejdsreglement fra Crome og Goldschmidts Fabrik i Horsens, så det kan blive kendt i en videre kreds, underkastet ethvert rettænkende menneskes foragt. Efter min mening bør det klippes ud af bladet og ophænges på ethvert værksted, så dette skændselsmærke kan bevidne, hvad man i dette 'oplyste' århundrede tør byde en arbejder.

Reglement for arbejderne på Crome og Goldschmidts Fabrik

1. Arbejdstiden varer om sommeren fra kl. 6 om morgenen til kl. 12 om midt dagen, og fra kl. 1 til kl. 7 om aftenen. Om vinteren fra kl. 7 til kl. 12 middag og fra kl. 1 til kl. 8 aften. Undtagelser herfra sker kun efter aftale mellem fabriksherren og arbejderen.

2. I arbejdstiden kan ingen uden særlig tilladelse forlade arbejdet eller fabrikken.

3. Enhver arbejder antages på bestemt tid. Ønsker han at forlade tjenesten, så må han opsiges arbejdet med 6 ugers varsel. Derimod har fabriksherren lov til at afskedige arbejderen til hvilken som helst tid, han vil.

4. Fabriksherren behøver ikke at angive en grund eller påtage sig noget som helst ansvar for en arbejders afskedigelse eller bortvisning fra fabrikken og kan derfor på ingen måde sagsøges af arbejderen.

5. Til sikkerhed for, at arbejderen opfylder sine forpligtelser, tilbageholdes ugentlig 1/6 af arbejdslønnen. Dette beløb kan først udbetales 6 uger efter, at det har henstået i 3 måneder eller også ved udtredelse af arbejdet.

6. Skulle arbejderen forlade sit arbejde inden den fastsatte tid eller uden at overholde den bestemte opsigelsesfrist eller ved sin opførsel give fabriksherren anledning til at afskedige ham, kan han ikke kræve beløbet udbetalt, og beløbet tilfalder fabrikkens kasse.

7. Ødelægger en arbejder enten med vilje eller ved skødesløshed materialer eller værktøj, skal han erstatte skaden.

8. I forening med mesteren bedømmer fabriksherren, om arbejdet er forsvarligt udført, og arbejderen må uden protest betale den skadeserstatning, som han idømmes for de fejl, han enten med vilje - eller ved skødesløshed har begået.

9. Opstår der stridigheder imellem arbejderne indbyrdes uden for fabrikens områder, skal dette meddeles fabriksherren, inden man går til politiet.

10. Arbejdslønnen betales ugentlig hver lørdag aften.

11. Enhver arbejder har pligt til at vise høflighed og lydighed imod mesteren eller formanden. Disse har til gengæld pligt til at behandle arbejderen høfligt og give vejledning om arbejdets udførelse, hvis de bliver bedt om det.

12. Ingen mester eller formand må på nogen måde genere arbejderen - hvis nogen bliver dårligt behandlet, har han at klage til fabriksherren.

På disse vilkår tager jeg fra i dag arbejde hos d'herrer Crome og Goldschmidt som arbejder i deres fabrik, foreløbig på (xx) dage og senere med (xx) dages opsigelse.

Underskrift

Til ære for fabrikens arbejder må jeg tilføje, at reglementet ikke er kommet til anvendelse, idet arbejderne ikke ville underskrive.

C. Wütz

Note: To år senere, i 1884, oprettede værne i Horsens deres egen fagforening. 1884 var et gennembrudsår for organisering af arbejderne på de danske væverier. Den teknologiske udvikling havde gjort de fleste håndværkere overflødige, og det var derfor logisk at fagbevægelsen nu samlede kræfterne om løn- og arbejdsforhold på danske maskinvæverier.

Overblik

- I Storbritannien skaber flaskehalse i bomuldsindustrien en række innovationer, og med spindemaskinen og dampmaskinen etableres verdens første fabrikssystem.
- Fremstilling af maskiner og anlæg af jernbaner sætter fokus på jernfremstilling, og med nye metoder til masseproduktion af stål går industrialiseringen ind i en ny fase.
- Jernbanerne bliver sammen med befolkningsvæksten og opdyrkningen af prærien en nøglefaktor i USA's industrialisering.
- En høj grad af arbejdsdeling og anvendelse af specialmaskiner i alle led af produktionen, det såkaldte "amerikanske system", danner grundlaget for moderne masseproduktion.
- Elektromotoren og store højspændingsanlæg gør det lettere at anvende maskinkraft i produktionen og indleder en ny æra i industrialiseringen.
- I Sovjetunionen styres industrialisering og kollektivisering af femårsplaner med stor økonomisk og politisk kontrol.

Tidslinje

1709	Abraham Darby bruger stenkul ved jernudvinding
1712	Thomas Newcomens atmosfæriske ildmaskine tages i brug
1779	Samuel Crompton konstruerer spindemaskinen "muldyret"
1782	James Watts dobbeltvirkende dampmaskine med rotationsprincip tages i brug
1785	Den første maskinvæv udvikles
1824	Fagforeninger tillades i Storbritannien
1830	Jernbanelinjen mellem Liverpool og Manchester indvies
1832	Koleraepidemi i Manchester
1833	Det britiske parlament lovgiver om børns arbejde
1847	Ti timers arbejdsdag indføres i Storbritannien for kvinder og unge
1851	Verdensudstillingen i London
1856	Bessemerprocessen revolutionerer stålproduktionen
1862	Homestead-loven vedtages i USA
1867	De første arbejdere i Storbritannien får valgret
1869	USA's første transkontinentale jernbanelinje færdiggøres
1873	Gramme demonstrerer sin dynamo og elmotor
1886	I Chicago strejkes der for otte timers arbejdsdag
1894	Militær sættes ind mod strejkende jernbanearbejdere i Chicago
1906	Lovgivning om kontrol med fødevarerindustrien i USA
1928	Sovjetunionen iværksætter den første femårsplan